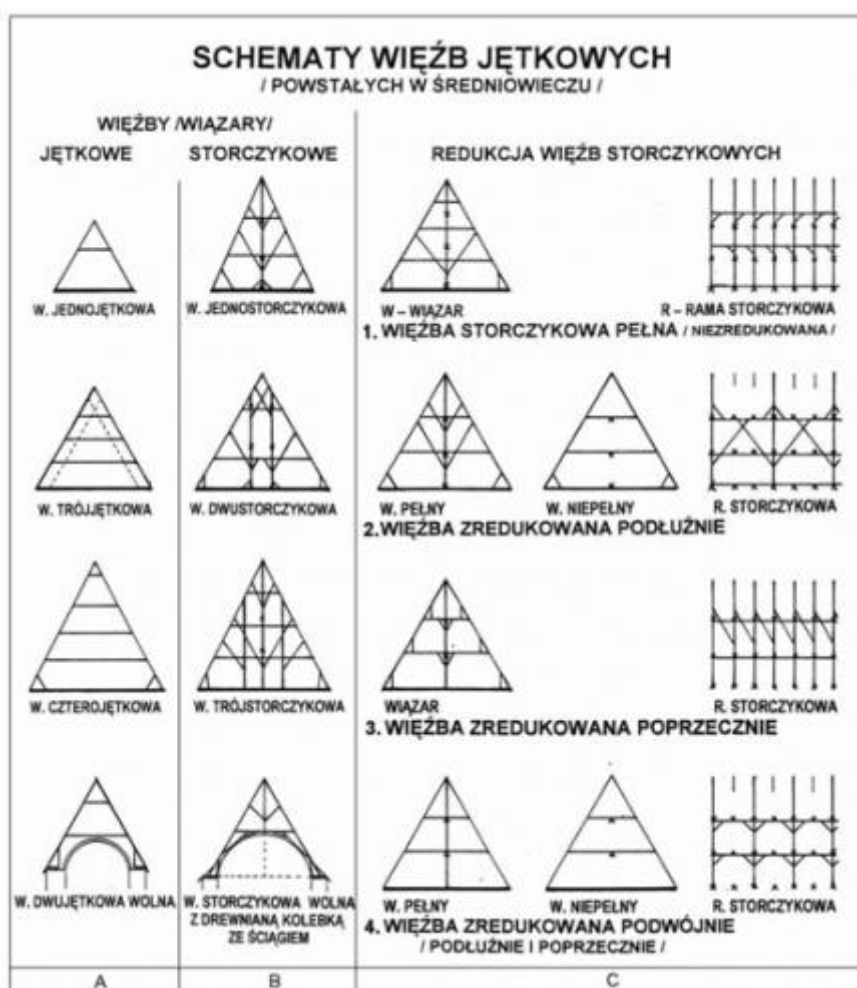

Historyczne ciesielskie konstrukcje dachowe. Propozycja systematyki i uporządkowania terminologii, cz. 2

Po wprowadzeniu między krokwie elementu nazywanego jętką otrzymano wiązar jętkowy.

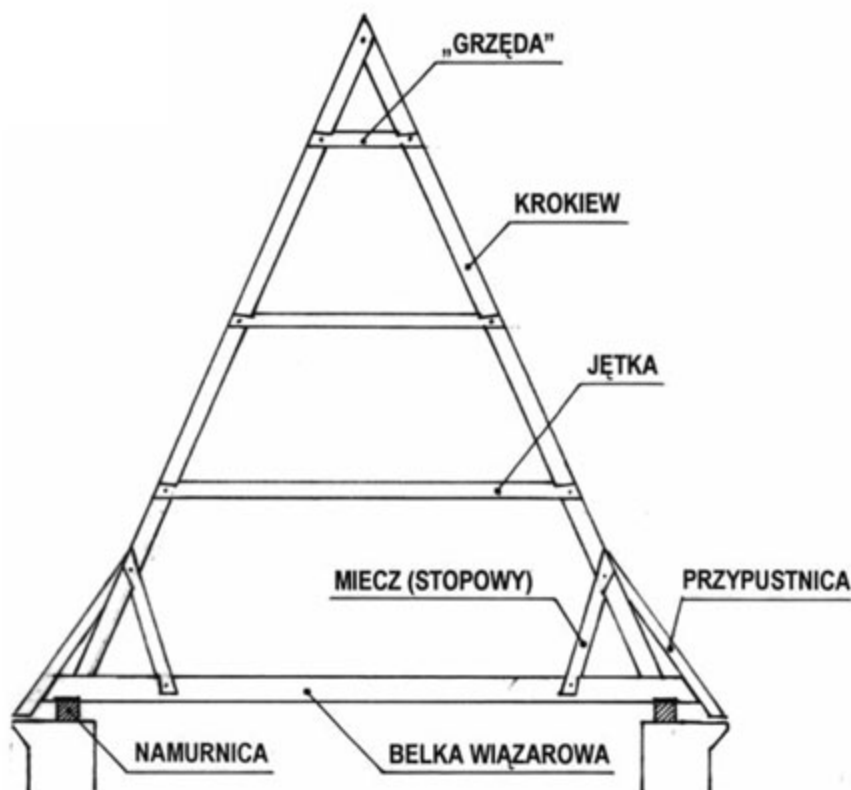

Rys. 1. Więzby jętkowe i storczykowe

5. Więzby jętkowe i storczykowe

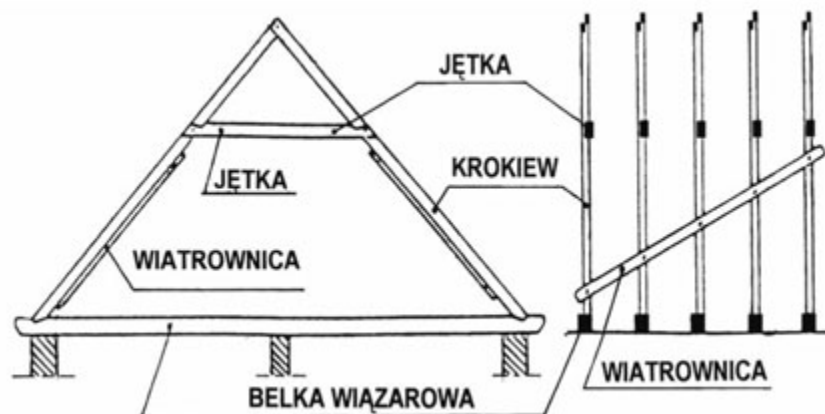
Po wprowadzeniu między krokwie elementu nazywanego jętką otrzymano wiązar jętkowy. Z takich wiązarów składa się więzba jętkowa. Nie należy mówić krokwiowo-jętkowa, a tym bardziej krokwiowo-belkowo-jętkowa. Przy określeniu więzby krokwiowej opuściliśmy belkę wiązarową, a przy jętkowej także i krokwie. Bez tych elementów konstrukcje te nie mogłyby istnieć, gdyż są one nieodzowne i stąd nie potrzeba specjalnie ich wymieniać¹. W okresie średniowiecza na naszych terenach rozwinęły się dwa systemy wiązań więzób jętkowych: więzby jętkowe (bez dodatkowych elementów) i więzby storczykowe (rys. 1). Więzby jętkowe mogą posiadać jedną lub kilka jętek (nawet cztery), szczególnie w bardzo wysokich dachach. Najkrótsza i najwyżej położona jętka bywa nazywana grzędą. Wzmacnia ona dodatkowo górne połączenie krokwi.

Podobną rolę spełnia stosowany czasami w dole wiązara miecz łączący krokiew z belką wiązarową. Nazywamy go mieczem stopowym wiązara (określając jego usytuowanie). Już najstarsze dachy posiadały w dolnej części załamana połąć dzięki zastosowaniu tzw. przypustnic² (rys. 2).

Rys. 2. Więźba trójjętkowa

Nawet te najprostsze więźby, szczególnie wyższe, posiadały często usztywnienie podłużne w postaci wiatrownic usytuowanych skośnie do krokwi, biegnących pod nimi lub czasami nad nimi (rys. 3). Takie usztywnienia dla wysokich dachów okazały się jednak niewystarczające, co doprowadziło do wprowadzenia tzw. ramy wzdłużnej³, nazywanej storczykową od jej głównego elementu – słupa zawieszanego, dla którego przyjęto nazwę „storczyk”⁴. Czasami jest on niesłusznie nazywany wieszakiem, a więźba wieszarową. Konstrukcję taką nazywamy storczykową (rys. 1, 5). Storczyki zawieszane są zawsze, choć może się to odbywać w różny sposób: na krokwiach poprzez parę (lub kilka par) zastrzałów nazywanych przez J. Raczyńskiego „ramionami” oraz dodatkowo w kalenicy i na jętkach lub na najwyższej jętce, tzw. grzędzie (rys. 4). Storczyki są „ustawiane” bezpośrednio na belkach wiązarowych lub na ciągłej podwalinie leżącej na nich (rys. 5). Połączone są między sobą krótkimi poprzeczkami, dla których (bez względu na rodzaj konstrukcji) przyjęto nazwę rygli, niesłusznie czasami nazywanych płatwiami. Wyjątkowo zdarzają się w ramach storczykowych nie krótkie poprzeczki – rygle – lecz długie elementy „biegnące” przez wszystkie storczyki, łącząc się z nimi na przekładkę. Dla nich proponuję określenie rygle ciągłe. Poza ryglami ramy storczykowe posiadają obowiązkowo skośne elementy usztywniające.

Rys. 3. Więźba jednojętkowa

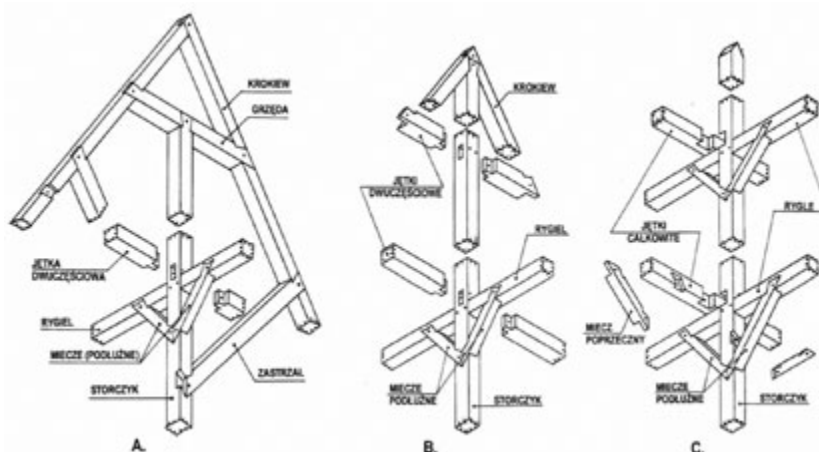
Rys. 4. Toruń. Kościół św. Jakuba. Model więźby storczykowej znad nawy głównej. Około połowy XIV w. Fot. J. Krawczyk. Modele ze zbiorów Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Rys. 5. Więźba storczykowa zredukowana podłużnie: więźba jednostorczykowa, dwujętkowa ze storczykiem w co drugim wiązarze zawieszonym na dwóch parach zastrzałów. Rama storczykowa dwuryglowa na podwalinie, stężona długimi zastrzałami w formie krzyży św. Andrzeja i mieczami nad dolnymi ryglami

Należą do nich zastrzały i miecze ustawione w różnych konfiguracjach. Elementy te, występujące w różnych konstrukcjach i rozwiązaniach, należą do tych detali, które jest bardzo trudno precyzyjnie zdefiniować. Najbardziej ogólnie można powiedzieć, że miecze posiadają niewielką długość i łączą zazwyczaj tylko dwa elementy, będąc ustawionymi do nich skośnie – najczęściej pod kątem zbliżonym do 45 stopni. Zastrzały natomiast, występujące w wielu systemach konstrukcyjnych i pełniące w nich dość zróżnicowane funkcje konstrukcyjne, są długimi elementami ustawionymi skośnie. Przebiegają zwykle nie tylko przez dwa elementy, ale jeszcze przez jeden lub kilka innych. Więźbę ze storczykiem zawieszonym na zastrzałach i ustawionym w każdym wiązarze należy uznać za klasyczną czyli pełną, nie obarczając jej jednym z tych przymiotników w praktyce. Należy z nich zrezygnować, a konstrukcję taką nazywać krótko więźbą storczykową (rys. 1B).

Obok powyższych więźb spotykamy i takie, w których storczyk występuje w co drugim wiązarze lub rzadziej (aż nawet do trzech w całej konstrukcji). Można powiedzieć, że nastąpiła tutaj redukcja na osi podłużnej i dlatego taką konstrukcję wypada nazywać więźbą storczykową zredukowaną podłużnie⁵ (rys. 5). W takich więźbach obok wiązarów pełnych pojawiają się wiązary niepełne. Nie można nazywać ich wiązarami pustymi, gdyż pozbawione są tylko storczyka, a nadal posiadają jętki i bardzo często także miecze, a nawet zastrzały⁶. Te zróżnicowane wiązary, pełne i niepełne, J. Raczyński⁷ nazywa kozłami wiązarowymi i kozłami pośrednimi. Do tradycyjnej regionalnej nazwy „kozła” nie można już powrócić, gdyż byłaby to kolizja m.in. z konstrukcją „kozłową” wykształconą w systemie płatwiowym.

Rys. 6. Połączenie jętek ze storczykiem: A. storczyk zawieszony na zastrzałach (i grzędzie) – jętki dwuczęściowe B. storczyk zawieszony w kalenicy – jętki dwuczęściowe C. storczyk zawieszony na jętkach całkowitych

Za wręcz klasyczną została uznana więźba storczykowa zredukowana podłużnie nad prezbiterium fary w Szydłowie⁸ (rys. 5). Jest to więźba jednostorczykowa dwujętkowa. Storczyk zawieszony na dwóch parach zastrzałów ustawiony jest w co drugim wiązarze. Dołem posiada dwie pary mieczy stopowych: podłużnych i poprzecznych, które podciągają jednocześnie belkę wiązarową i podwalinę. Wszystkie wiązary posiadają długie miecze stopowe, a wiązary niepełne dodatkowo miecze nad obu jętkami. Rama storczykowa złożona z podwaliny i dwóch poziomów rygli ciągłych posiada usztywnienie parami długich zastrzałów w formie krzyży św. Andrzeja oraz skrzyżowanymi z nimi mieczami nad dolnym rygłem. Główny element tego typu więźby – storczyk – zawieszony jest na zastrzałach zamocowanych w krokwiach (czasami dodatkowo w kalenicy lub na najwyższej krótkiej jętce, tzw. grzędzie). Przy takim rozwiązaniu jętki mogą być (i najczęściej bywają) dwuczęściowe (rys. 6A). Podobnie dwuczęściowe jętki mogą wystąpić także i wtedy, gdy storczyk zawieszony jest jedynie w kalenicy, gdyż został pozbawiony tak charakterystycznych elementów, jakimi są zastrzały (rys. 6B).